

СТАТУС ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДСУДНОГО) В КОНТЕКСТІ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ: ПРАВОВИЙ ТА МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**THE STATUS OF THE ACCUSED (DEFENDANT) IN THE CONTEXT OF THE PRESUMPTION OF INNOCENCE AND PROVING GUILT: LEGAL AND MORAL ASPECTS**

Шульга А.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління
Донецький державний університет внутрішніх справ

У статті досліджується проблема відсутності в нормах чинного Кримінального процесуального кодексу України 2012 року чіткого розмежування між процесуальними статусами обвинуваченого та підсудного. Автор вказує на те, що згідно до чинного кримінального процесуального законодавства, обвинувачений і підсудний фактично визнаються учасниками кримінального процесу з однаковими статусами, що суперечить принципам презумпції невинуватості та об'єктивності судового розгляду.

Автор наводить аналогію чинного кримінального процесуального законодавства України із кримінальним процесуальним законодавством 1960 року, в якому підсудний визначався як окремих учасник процесу, і статус якого відрізнявся від статусу обвинуваченого.

В статті вказується на те, що чинний кримінальний процесуальний закон не лише не розмежовує ці статуси, але і створює передумови для правової та моральної невизначеності. Зокрема, обвинувачений, обвинувальний акт щодо якого передано до суду, формально вважається винуватим, ще до ухвалення вироку судом. Це суперечить засаді презумпції невинуватості та доведеності вини.

Автор в статті поставив за мету по-перше, визначити проблему щодо поєднання статусів обвинуваченого та підсудного, по-друге, обґрунтувати необхідність законодавчих змін для чіткого розподілу процесуальних статусів обвинуваченого та підсудного.

Дослідження базується на аналізі відповідних норм кримінальних процесуальних законодавств України 1960 та 2012 років. Автором здійснюється порівняння наукових підходів до визначення сутності обвинувачення та правосуддя, а також надається не тільки правова але і моральна оцінка статусу обвинуваченого в сучасному кримінальному провадженні.

Автор прийшов до висновку, що по-перше, в кримінальному процесуальному законодавстві 1960 року статус підсудного виникав лише після призначення справи до судового розгляду, що відповідало логіці кримінального процесу та принципу презумпції невинуватості, а от же і нормам суспільної моральності.

По-друге, кримінальний процесуальний кодекс 2012 року, ототожнюючи обвинуваченого та підсудного, створює ризик упередженого ставлення до обвинуваченого ще до винесення вироку судом.

По-третє, пропонується надати обвинуваченому статусу підсудного на стадії судового розгляду.

По-четверте, автором пропонується відповідні доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: обвинувачений, підсудний, стадія судового розгляду, стадія досудового розслідування, правовий статус, суд, вирок, презумпція невинуватості.

The article examines the issue of the lack of a clear distinction between the procedural statuses of the accused and the defendant in the current 2012 Criminal Procedure Code of Ukraine. The author points out that, according to existing criminal procedure legislation, the accused and the defendant are effectively recognized as participants in criminal proceedings with identical statuses, which contradicts the principles of the presumption of innocence and the objectivity of judicial proceedings.

The author draws a comparison between Ukraine's current criminal procedure legislation and the 1960 criminal procedure legislation, in which the defendant was defined as a separate participant in the process, with a status distinct from that of the accused. The article notes that the current criminal procedure law not only fails to differentiate between these statuses but also creates preconditions for legal and moral uncertainty. Specifically, an accused person, whose indictment has been submitted to the court, is formally considered guilty even before the court renders a verdict. This contradicts the principle of the presumption of innocence and the requirement that guilt must be proven.

The purpose of this article is, first, to identify the problem regarding the merging of the statuses of the accused and the defendant, and second, to justify the need for legislative changes to clearly separate the procedural statuses of the accused and the defendant.

The research is based on an analysis of the relevant provisions of Ukraine's 1960 and 2012 criminal procedure laws. The author compares scholarly approaches to defining the essence of prosecution and justice, as well as providing not only a legal but also a moral assessment of the accused's status in modern criminal proceedings.

The author concludes that, first, under the 1960 criminal procedure legislation, the status of the defendant arose only after the case was scheduled for trial, which aligned with the logic of criminal procedure, the principle of the presumption of innocence, and the norms of societal morality.

Second, the 2012 Criminal Procedure Code, by equating the accused and the defendant, creates a risk of prejudicial treatment of the accused even before the court delivers a verdict.

Third, it is proposed to grant the accused the status of a defendant at the trial stage.

Fourth, the author suggests corresponding amendments to Ukraine's current criminal procedure legislation.

Key words: accused, defendant, trial stage, pre-trial investigation stage, legal status, court, verdict, presumption of innocence.

Постановка проблеми. Проблема постає в тому, що з прийняттям у 2012 році чинного КПК України із кола учасників кримінального провадження фактично зник підсудний. За ч. 1 ст. 43 КПК 1960 року цей учасник не просто був визначений, як окрема процесуальна фігура але і мав статус. В чинному КПК підсудний згадується лише в ч. 2 ст. 42, до того ж, згідно до зазначеної норми, його статус є таким самим, як і у обвинуваченого. Чинний КПК зрівнює права та обов'язки обвинуваченого і підсудного. Проте на нашу думку, процесуальний статус цих учасників кримінального провадження не може бути однаковим. За

чинним КПК обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Тобто така особа за результатами досудового розслідування формально вже визнана начеб то винуватою, тому і є обвинуваченою. Доречі, такий статус обвинуваченого вважаємо слушним з позицій сторони обвинувачення, яка проводила досудове розслідування, і під час якого, слідчий, прокурор оцінивши за своїм внутрішнім переконанням зібрані докази, прийшли до висновку що особа вчинила кримінальне правопорушення і є винною. Проте згідно до чинного КПК, тільки суд може вирішувати питання щодо допустимості зібра-

них під час досудового розслідування доказів, а оцінку цих доказів здійснює в нарадчій кімнаті. За результатами оцінки доказів суд ухвалює рішення про винуватість чи навпаки обвинуваченого (ч. 1 ст. 89 КПК). Отже називаючи особу обвинуваченою в суді, до прийняття про це рішення судом в нарадчій кімнаті, фактично ігнорується засада презумпції невинуватості обвинуваченої особи та забезпечення доведеності її вини (ст. 17 КПК). На нашу думку, така ситуація в чинному кримінальному процесуальному законі здатна негативно позначитися на моральному стані учасників кримінального судочинства, наприклад, що стосується неупередженості та об'єктивності судового розгляду. Інша річ, якби обвинуваченому під час потрапляння до суду надавався статус підсудної особи а не обвинуваченої (що є результатом суб'єктивного рішення сторони обвинувачення), то таке рішення на нашу думку, було б більш об'єктивним і справедливим, що і вказує на актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тему щодо статусів учасників кримінального процесу неодноразово опрацьовували багато вчених процесуалістів, поміж яких можна визначити: Ю. П. Аленіна, В. О. Гринюка, І. В. Гловюк, О. В. Капліну, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, М. А. Погорєцького, В. В. Назарова, С. О. Сороку, Н. П. Сизу, М. Є. Савенка та багато інших. Проте, увага шановних науковців з цього питання в основному присвячена дослідженню статусів як обвинуваченого, так і інших учасників судочинства. Натомість питанню щодо перерозподілу в суді статусу обвинуваченого в статус підсудного уваги майже не приділялося.

Метою статті є по-перше, визначення проблеми перерозподілу статусу обвинуваченого в статус підсудного в стадії судового розгляду, по-друге, обґрунтування змін та доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства щодо надання статусу підсудного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК) в ч. 2 ст. 42 містить посилання на підсудного, як учасника кримінального провадження. Проте інші норми чинного КПК будь яких роз'яснень щодо цього статусу не надають. Разом з тим, в ч. 2 ст. 42 КПК йдеться про обвинуваченого, а в дужках (підсудного), як про учасників, що наділені одним і тим же процесуальним статусом. Відповідно до цієї норми, обвинувачений, а значить і підсудний це особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку передбаченому ст. 291 КПК. Проте зазначена норма чітко не роз'яснює, хто такий підсудний, і в загалі навіть не містить будь яких відмінностей між обвинуваченим і підсудним. Зазначимо, що згідно до ч. 1 ст. 43 КПК 1960 року, підсудним визнавався обвинувачений, кримінальна справа з обвинувачення якого призначена до судового розгляду (ч. 1 ст. 245 КПК). В той же час, на відміну від КПК 2012 року, КПК 1960 року чітко проводив відмінності між обвинуваченим та підсудним. А саме, обвинуваченим, згідно до ч. 1 ст. 43 КПК 1960 року, визналася особа відносно якої, в установленому кримінально-процесуальним кодексом (1960 року) порядку приймалася постановою (ст. 130 КПК 1960 року) про притягнення особи у якості обвинуваченого (ст. ст. 131–132 КПК 1960 року). Ч. 1 ст. 255 КПК 1960 року визначала процесуальний статус підсудного. В цій нормі чітко зазначалося, що після призначення кримінальної справи до судового розгляду, суддя повинен був забезпечити підсудному, який заявив про це клопотання, можливість ознайомитися з матеріалами кримінальної справи тощо. Тобто із сказаного випливає, що в стадії попереднього розгляду кримінальної справи суддею (КПК 1960 року), особа, яка притягалася до кримінальної відповідальності за нормами цього КПК все ще вважалася обвинуваченою. А вже статус підсудної особи вона набувала виключно після призначення кримінальної справи до судового розгляду (ст. 245 КПК

1960 року). Вважаємо, що подібна трансформація статусу обвинуваченого у кримінальному провадженні за КПК 1960 року, як на нас, була цілком логічною та процесуально виваженою. На нашу думку, така виваженість щодо трансформації особи із статусу обвинуваченого в статус підсудного була обумовлена не тільки процесуальними правилами логіки кримінального провадження, але і певними моральними передумовами. Наприклад, те, що в суді некоректно, згідно до принципів презумпції невинуватості, вважати особу обвинуваченою, адже такою її вважає суто сторона обвинувачення, суд же це орган правосуддя, і тільки він під час судового розгляду може прийняти рішення стосовно підсудного (винуватий чи не винуватий). Отже вважаємо, що КПК 1960 року логічно та виважено переводив обвинуваченого в статус підсудного. Доречі це диктувалося не тільки логікою правового регулювання але і моральними складовими статусу особи, яка піддавалася кримінальному переслідуванню.

Таким чином, обґрунтовуючи поставлену нами проблему щодо відсутності чіткого розмежування статусів обвинуваченого та підсудного в чинному КПК України, спробуємо висловити власні бачення щодо виправлення зазначеної проблеми. Отже у чинному КПК України, у п. 13 ст. 3 зазначається, що обвинувачення, це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, яке висунуте в порядку, встановленому чинним КПК. Майже таке ж визначення щодо обвинувачення у кримінальному провадженні надають і В. В. Назарова та Г. М. Омеляненко. Правники зазначають, що обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою злочину, пред'явлене у встановленому КПК порядку [1, с. 267]. Трішки по іншому вбачає обвинувачення у кримінальному провадженні С. Сорока. Дослідниця зазначає, що обвинувачення – це діяльність уповноважених суб'єктів кримінального процесу щодо викриття осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, в ході якої формується твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, яке висунуте в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством [2, с. 221]. Існує і більш змістовне розуміння кримінального процесуального обвинувачення, наприклад, В. О. Гринюк зазначає, що обвинувачення в процесуальному розумінні слід розглядати як обвинувальну діяльність суб'єктів обвинувачення, тобто сукупність дій, спрямованих на викриття особи, яка вчинила злочин, та забезпечення застосування щодо неї покарання. Процесуальний зміст обвинувачення, зазначає дослідник розкривається через сукупність слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством для кожного суб'єкта сторони обвинувачення [3, с. 134]. В принципі і це поняття обвинувачення також охоплюється нормою викладеною у п. 13 ст. 3 КПК, проте в ньому привалює контекст більше наближений до криміналістики. Отже із наведеного вище можна стверджувати, що обвинувачення у кримінальному провадженні це перш за все функція, яка притаманна слідчому і прокурору на стадії досудового розслідування у вигляді повідомлення про підозру. Проте функція обвинувачення притаманна і суду, що за результатами судового розгляду виносить наприклад обвинувальний вирок. Таким чином обвинувачення в суді слідує за судовим розглядом, і є кінцевим результатом судочинства. Разом з тим, аналіз чинного КПК дає підставу стверджувати, що особа обвинуваченого, як учасника кримінального процесу з'являється в суді, ще на стадії судового розгляду, до винесення судом обвинувального вироку. А саме, згідно до ч. 2 ст. 42 КПК, обвинуваченою у кримінальному провадженні визнається особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Тобто вбачається ситуація, коли суд виносить обвинувальний вирок учаснику криміналь-

ного процесу, який вже заздалегідь визнаний обвинуваченим ще в стадії досудового розслідування. В даному випадку, як на нас, сумніву піддається сенс самої засади презумпції невинуватості. Адже згідно до чинного КПК обвинувальний вирок виноситься відносно особи, яка вже була обвинувачена раніше. Таким чином, вважаємо ми, суд, хай і формально але визнає в стадії судового розгляду особу обвинуваченою а не підсудною. Така позиція може свідчити про формальну упередженість суду щодо визнання особи винуватою у вчиненні злочину. Іншими словами, законодавець, не ввівши в чинний КПК статус такого учасника, як підсудний, формально змусив суд засуджувати заздалегідь вже обвинувачену особу (обвинуваченого). Скажімо так, наділив суд не притаманною йому функцією обвинувачення (обвинувачення обвинуваченого). Це означає, що у формальному розумінні, до суду направляється вже заздалегідь обвинувачена особа, для підтвердження її вини вироком суду. Адже виходить так, що суд в стадії судового розгляду, не зважаючи на презумпцію невинуватості обвинуваченого та забезпечення доведеності його вини (ст.17 КПК), на противагу ч. 5 цієї норми (поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поводженню з невинуватою особою), ще до винесення обвинувального вироку, вже формально називає учасника кримінального провадження обвинуваченим. Принаймні з морального боку, закон залишає таку особу з клеймом винуватого аж до прийняття судом остаточного рішення в нарадчій кімнаті. Таким чином можна стверджувати, що з позицій моральності, статус обвинуваченого в стадії судового розгляду розглядається не тільки в правовому, але і в моральному контексті.

Вважаємо, що з морального боку, усвідомлення учасником кримінального провадження свого статусу як обвинуваченого в стадії судового розгляду (до винесення обвинувального вироку), здатне завдавати цьому учаснику зайвого душевного клопоту і хвилювання стосовно об'єктивності прийнятого судом відносно нього рішення. Адже суд, та взагалі і інші учасники судочинства під час судового розгляду морально сприймають обвинуваченого, як вже винуватого, тобто таку особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Завдяки сказаному вище можна стверджувати, що на відміну від обвинуваченого, правовий статус підсудного в стадії судового розгляду мав би більш точно відповідати вимогам ч. 5 ст. 17 КПК. Адже основною функцією суду є не обвинувачення а правосуддя, саме під час якого і вирішується питання винуватості або навпаки особи, яка направлена до суду у статусі обвинуваченого. На підтвердження сказаного слід навести думку Н. П. Сизої, яка слушно зазначає, що функція правосуддя здійснюється

саме в судовій стадії кримінального провадження, де і вирішується питання про обвинувачення [4, с. 60]. Такої ж думки дотримується і М. Є. Савенко, який зазначає, що тільки правосуддя у кримінальному судочинстві дає можливість правильно вирішити справу по суті, тобто встановити винуватість особи і призначити їй відповідне покарання [5, с. 281]. Проте висловлюємо повну згоду з тим, що в стадії підготовчого провадження, особа обвинуваченого, після направлення матеріалів кримінального провадження до суду з обвинувальним актом, дійсно все ще повинна залишатися обвинуваченою. Обумовлено це тим, що в цій стадії питання стосовно винуватості особи не вирішується (ст. 314 КПК). Ця стадія має за мету привести обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до вимог чинного КПК. Отже називати учасника кримінального провадження в цій стадії підсудним немає сенсу, він дійсно ще є обвинуваченим, але обвинуваченим за рішенням учасників кримінального провадження, які проводили досудове розслідування, і які є лише стороною обвинувачення (дізнавач, слідчий, прокурор). Але після того, коли кримінальне провадження зі стадії підготовчого провадження направляється для судового розгляду у відповідну стадію, обвинувачений повинен набувати статусу підсудного, адже встановлювати вину має право виключно суд.

Висновки. На підставі викладеного слід зробити висновок, що чинний КПК України роз'яснюючи в ч. 2 ст. 42 терміни обвинувачений (підсудний) не робить різниці між процесуальним статусом цих учасників кримінального провадження. Ми ж вважаємо, що обвинувачений та підсудний повинні мати різні статуси, як за правовим, так і за моральним розумінням. За правовим розумінням (ч. 2 ст. 42 КПК) обвинуваченою (підсудною) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України. За моральним же розумінням, особа (обвинувачений), яка обвинувачується стороною обвинувачення (слідчий, прокурор) за результатами досудового розслідування, в стадії судового розгляду повинна називатися підсудним, адже встановити вину чи навпаки цієї особи здатен тільки неупереджений суд. Отже пропонуємо визнавати особу обвинуваченого, з моменту направлення матеріалів кримінального провадження відносно нього в стадію судового розгляду не обвинуваченим а підсудним. Таким чином пропонуємо назву ст. 42 КПК викласти в новій редакції, а саме «Підозрюваний, обвинувачений, підсудний». Ч. 2 ст. 42 КПК викласти в наступній редакції «Обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 цього Кодексу. Підсудною є особа кримінальне провадження відносно якої, у відповідності до ст. 316 цього Кодексу призначено до судового розгляду в суді першої інстанції».

ЛІТЕРАТУРА

1. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України: навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. і переробл. 2008. Київ. Атіка. 584 с.
2. Сорока С. Поняття та види обвинувачення в доктрині кримінального процесу. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: "Юридичні науки". № 2. 2021. С. 220-224.
3. Гринюк В. О. Зміст обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії. *REVISTA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ "SUPREMAȚIA DREPTULUI"*. № 1. 2017. С. 131-135. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/131-135_26.pdf
4. Сиза Н.П. Правосуддя як основна кримінально-процесуальна функція. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2016. С. 55-61. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2016_Syza.pdf
5. Савенко М.Є. Процесуальні функції суду у кримінальному судочинстві на стадіях досудового слідства та судового розгляду. *Університетські наукові записки*. № 2. 2006. С. 279-284. URL: <https://old.univer.km.ua/visnyk/1090.pdf>